

УДК 657.1 (091)

МЕНЕДЖМЕНТ: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД СТАНОВЛЕННЯ НАУКИ

Волкова А.В., Котвіцька А.А., Кубарєва І.В.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків

У статті розглянуто основні історичні етапи становлення менеджменту як науки організації людей і координування їх діяльності. Авторами проаналізовано періоди формування управлінської думки у суспільстві. За результатами аналізу літературних джерел узагальнено основні риси етапів еволюційного становлення менеджменту і вивчена діяльність видатних особистостей кожного етапу. Зокрема, детально розглянуто прадавній період виникнення менеджменту, охарактеризовано основні риси, видатних діячів та їх внесок в науку управління людьми й організаціями.

Ключові слова: менеджмент, історія, наука, періоди становлення

Вступ. Передумовою соціально-економічного і політичного становлення країн, розвитку ринків товарів і послуг, успіху підприємств і окремої людини є процеси управління. Незалежно від рівня розвитку суспільства реалізація окреслених планів неможлива без ефективної організації людей, координації їх дій з використанням різних важелів управління. На різних історичних етапах розвитку суспільства існувало багато керівників і рівнів управління, наприклад, фараони, королі, жерці, губернатори територій, хранителі житниць, наглядачі, магістрати, судді тощо. Усі ці посадові особи певною мірою виконували функції та обов'язки сучасних менеджерів.

Поняття «менеджмент» ототожнюється, як правило, з людьми і є атрибутом винятково соціальних систем та їх різновидів [5, 6]. Суттєво відрізняються між собою функції, сфери і рівні менеджменту. Однак спільне для усіх цих категорій є те, що їх формування відбувалось протягом тривалого часу, навіть тисячоліттями. Вивчення історичних основ і особливостей

становлення менеджменту, як самостійної сфери знань, дає усвідомлення закономірностей розвитку менеджменту і конкретизації сутності управління.

Хоча організація, як форма об'єднання людей для досягнення загальної мети, існує не одне тисячоріччя, до середини ХІХ століття практично не відбувалось вивчення управління нею з наукової точки зору.

Кожна дисципліна, як певна наукова система знань, має свою історію, свої основи виникнення, проходить періоди становлення, розвитку і розквіту. На відміну від інших наук, менеджмент не відразу сформувався у систему знань, а тривалий час розвивався за декількома відносно самостійними напрямками, кожний з яких зосереджував увагу на різних аспектах управління. Щодо еволюції управлінських наук у вітчизняній фармації, принципи управління присутні як у практичній діяльності, так і в навчанні спеціалістів фармацевтичної галузі. Менеджмент у фармації, як наукову дисципліну, пов'язують з іменами таких видатних вчених, як Р.М. Піняжко, З.М. Мнушко, В.М. Толочко, А.С. Немченко, М.С. Пономаренко, В.А. Загорій, Д.С. Волох, Б.Л. Парновський, О.Л. Гром.

Вивчення історії має велике значення для професійного розвитку менеджерів усіх галузей діяльності. Урахування впливу історії на формування образу мислення та ідентифікацію взаємозв'язків між подіями, що відбуваються, надає можливість керівнику підприємства, і фармацевтичного в тому числі, оцінити перспективи їх повторення у майбутньому.

Мета даної роботи – проаналізувати основні історичні етапи виникнення менеджменту, як науки, з більш детальним визначенням характерних рис і особливостей прадавнього періоду.

Методи дослідження – під час проведення дослідження використано загальноісторичні методи аналізу, зокрема історико-порівняльний, періодизація.

Результати та їх обговорення. Перш ніж менеджмент сформувався як самостійна галузь знання, людство століттями накопичувало досвід управління. Сьогодні точно визначити дату виникнення мистецтва і науки управління

достатньо складно, з огляду на те, що управління завжди існувало у тому випадку, коли люди працювали групами. Науковцями виділяються три основні функції управління, що стали основою для формування сучасної теорії менеджменту:

- соціальна – встановлення і підтримка порядку в соціальних групах,
- економічна – регулювання виробництва і розподіл ресурсів;
- захисна – забезпечення безпеки життєдіяльності [1].

Зазначені функції управління формувались відповідно до розвитку людини, залучення її до колективної праці і стану у державі. Відповідно до історичних етапів розвитку суспільства, виділяють історичні періоди розвитку теорії і практики управління. Нами узагальнено етапи формування менеджменту, що пропонуються різними вченими [1-4].

В історії виділяють основні чотири періоди управлінської еволюції. **Перший період – прадавній**, що розпочинається за часів найдавніших суспільств первіснообщинного устрою. Це найдовший період виникнення і становлення менеджменту – з 9 тис. до н.е. до XVIII ст. Потреба в координуванні й організації суспільства виникла під час об'єднання людей у групи – племена. У той же час почали з'являтися особистості, які спрямовували діяльність груп, – вожді і старійшини. Розвиток людства, участь у створенні суспільних благ або у війнах потребував розподілу видів праці, контролю і відповідальності, тобто вже в ті давні часи почали реалізовуватись основні функції управління [1, 2]. Загальну характеристику прадавнього періоду виникнення менеджменту наведено у таблиці 1.

Як видно з таблиці, перші форми організації суспільної праці можемо спостерігати у первіснообщинному устрої – у племені виділялись «керуючі» – старшини і вожді. При переході до виробничого виду господарства потреба у чіткій організації і координації процесу постала більш гостро. В найдавніших суспільствах Шумері, Єгипту й Аккаде спостерігається перетворення вищої касты священників у релігійних функціонерів, по своїй суті менеджерів [1, 3]. Поступово змінюються релігійні принципи: людське жертвоприношення

переходить у символічне – підношення грошей, худоби, ремісничих виробів. Тобто у суспільстві з'явився прототип ділових людей – *підприємців*. Жерці, окрім дотримання ритуальних процедур, почали фактично виконували функції менеджера: вели документацію, бухгалтерські розрахунки, здійснювали функції планування і контролю. Поява писемності стала передумовою формування менеджменту як соціального інституту і професійного знання. Згідно концепції Р. Ходжетса даний етап відносять до релігійно-комерційної революції управлінської думки [4, 7].

Другу організаційно-управлінську революцію – світсько-адміністративну – ототожнюють з іменем вавилонського правителя Хаммурапі, який сформулював кодекс законів організації суспільних відносини між різними соціальними групами населення і був керівництвом для адміністраторів усієї імперії. Хаммурапі виробив «стиль опікуна і захисника» підданих, що застосовувався як своєрідний метод мотивації поведінки людей.

Вавилонський цар Новуходоноссор застосовував кольорові лика, за допомогою яких визначалася продукція, що надходила на фабрики й склади щотижня. Ці впровадження у систему виробничого контролю характеризують виробничо-будівельну управлінську революцію [1].

Деякі вчені виокремлюють четверту управлінську революцію у рамках прадавнього періоду виникнення менеджменту, що практично збігається з індустріальною революцією XVII-XVIII ст. і пов'язано з організацією суспільного життя та появою родової знаті, що прагнула до управління Європейськими цивілізаціями Риму, Греції тощо [2, 4].

Таблиця 1

Характеристика прадавнього періоду становлення управління

<i>Передумови формування</i>	<i>Видатні управлінці</i>	<i>Внесок у розвиток управління</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Початок організованого проживання людей групами, на чолі зі старійшинами і вождями; • Виникнення розподілу праці в чисельних групах людей через ускладнення видів діяльності (будівництво пірамід у Єгипті, садів Вавилону тощо); • Перехід від господарства до виробництва; • Участь у воєнних діях великої кількості людей. 	Цар <i>Урукагін</i> (2319 — 2311 pp. до н.е.)	- закладено основи судової системи
	Вавилонський цар <i>Хаммурані</i> (1792—1750 pp. до н.е.)	- створено закони управління державою - встановлено норми визначення мінімальної заробітної плати, контролю й відповідальності
	Ассирійський цар <i>Навуходносор</i> (604—562 до н.е.)	- розроблено систему контролю за діяльністю в галузі виробництва і будівництва
	Китайський вчений <i>Сан Цу</i> (~ 500 p. до н.е.)	- запропоновано ієрархічну організацію, міжорганізаційні зв'язки, кадрове планування під час воєнних дій
	Давньогрецький філософ <i>Сократ</i> (470- 399 pp. до н.е.)	- проаналізовано різні форми управління; - сформовано принцип універсального управління
	Давньогрецький філософ <i>Платон</i> (428- 348 pp. до н.е.)	- класифіковано форми державного управління; - здійснено перші спроби розмежування функцій органів управління; - вперше запропоновано розподіл праці
	Давньогрецький вчений <i>Ксенофонт</i> (~ 370 p. до н.е.)	- описано практичні переваги поділу праці рабів у майстерні
	Полководець <i>Олександр Македонський</i> (356- 323 pp. до н.е.)	- розвинуто теорію і практику управління військами
	Давньоримський діяч <i>Катон Старший</i> (234-149 pp. до н. е.)	- запропоновано проведення планування діяльності; - запропоновано ведення звітності щодо виконаної роботи; - здійснено контроль запланованих показників
	Давньоримський імператор <i>Диоклетіан</i> (245- 313 pp. н.е.)	- запроваджено систему територіального управління
Політичний мислитель <i>Н. Макіавеллі</i> (1469 - 1527 pp.)	- наголошено на існуванні принципу єдності влади	

З розвитком промисловості і переходом від мануфактури до системи акціонерного капіталу власники все більше віддалялися від заняття підприємництвом, як економічною діяльністю. У результаті з'явилися наймані менеджери, яких приймали на роботу з різних верств суспільства. Нова система власності прискорила розвиток промисловості і призвела до перетворення адміністрації та менеджменту в самостійну соціально-економічну силу: адміністрування – це формулювання загальних цілей і політики компанії, а менеджмент – організація і контроль їх реалізації [2].

Другий період – індустріальний – тривав до середини XIX ст. На цьому етапі становлення менеджменту з'явився перший прототип сучасної цифрової обчислювальної техніки, що використовувався при прийнятті управлінських рішень. Видатним англійським економістом того часу А. Смітом проведено аналіз форм розподілу праці і сформульовано ідею «економічної людини», що прагне до збагачення і задоволення особистих потреб. Англійський вчений Р. Оуен запропонував управління виробництвом проводити більш гуманно, враховуючи людський фактор і приділяючи увагу моральному стимулюванню працівників. Розробник першої обчислювальної машини Ч. Беббідж вперше сформулював концепцію розподілу фізичної і розумової праці та розробив перелік переваг спеціалізації праці. До видатних науковців цього періоду також відносяться Р. Аркрайт, Е. Уітні, Е. Юр [1, 3]

Наступний період становлення менеджменту найбільш вагомий з наукової точки зору. Це **період систематизації**, що характеризується формуванням нових напрямків, шкіл, течій трактування і вивчення менеджменту як науки. Фредерік Тейлор у книгах «Управління підприємством» (1903р.) і «Принципи наукового управління» (1911р.), сформулював принципи нормування праці, визначив роль менеджера, описав відбір і навчання персоналу, систему стимулювання і винагород, що вважається початком визнання управління наукою і самостійною галуззю дослідження [3, 7].

Період систематизації також пов'язують з іменами таких історичних особистостей: Г. Гантт, Ф. Гілберт, Г. Емерсон, А. Файоль, Г. Форд, М. Вебер, Е. Мейо та ін.

У середині ХХ ст. функціонування організації розглядалось як взаємозв'язок усіх напрямків її діяльності – виробничої, фінансової, маркетингової, соціальної, екологічної тощо. Тобто сформувався системний підхід до управління, основоположниками якого були Ч. Барнард і П. Друкер [3, 5].

За умов науково-технічної революції внутрішня і зовнішня середовища організації стрімко розвивались і змінювались, що стало підґрунтям для формування ситуаційного підходу до менеджменту. Основи даного підходу сформулював Г. Деннісон. Саме цей період вважається початком **інформаційного періоду**, який розпочався у 1960 р. та існує дотепер. Основною відмінною рисою даного періоду стало активне впровадження комп'ютерних технологій в управлінську діяльність, використання математичних методів аналізу, прогнозування, моделювання при оцінці ефективності діяльності організації і керівника та прийнятті управлінських рішень. Активно стали застосовуватись підходи різних шкіл управління організацією: кількісної школи, системний, ситуаційний, процесний підходи [1-5]. Основні періоди становлення менеджменту представлено на рисунку 1.

Таким чином, можна зазначити, що відповідно до умов розвитку суспільства розвивались підприємства, а керівники розробляли засоби, підходи і методи управління ними. Лише повернення до історії дозволяє виявити сутність того, що є теперішнім, спрогнозувати розвиток ситуації та направити менеджера на вибір найбільш перспективного напрямку розвитку організації.

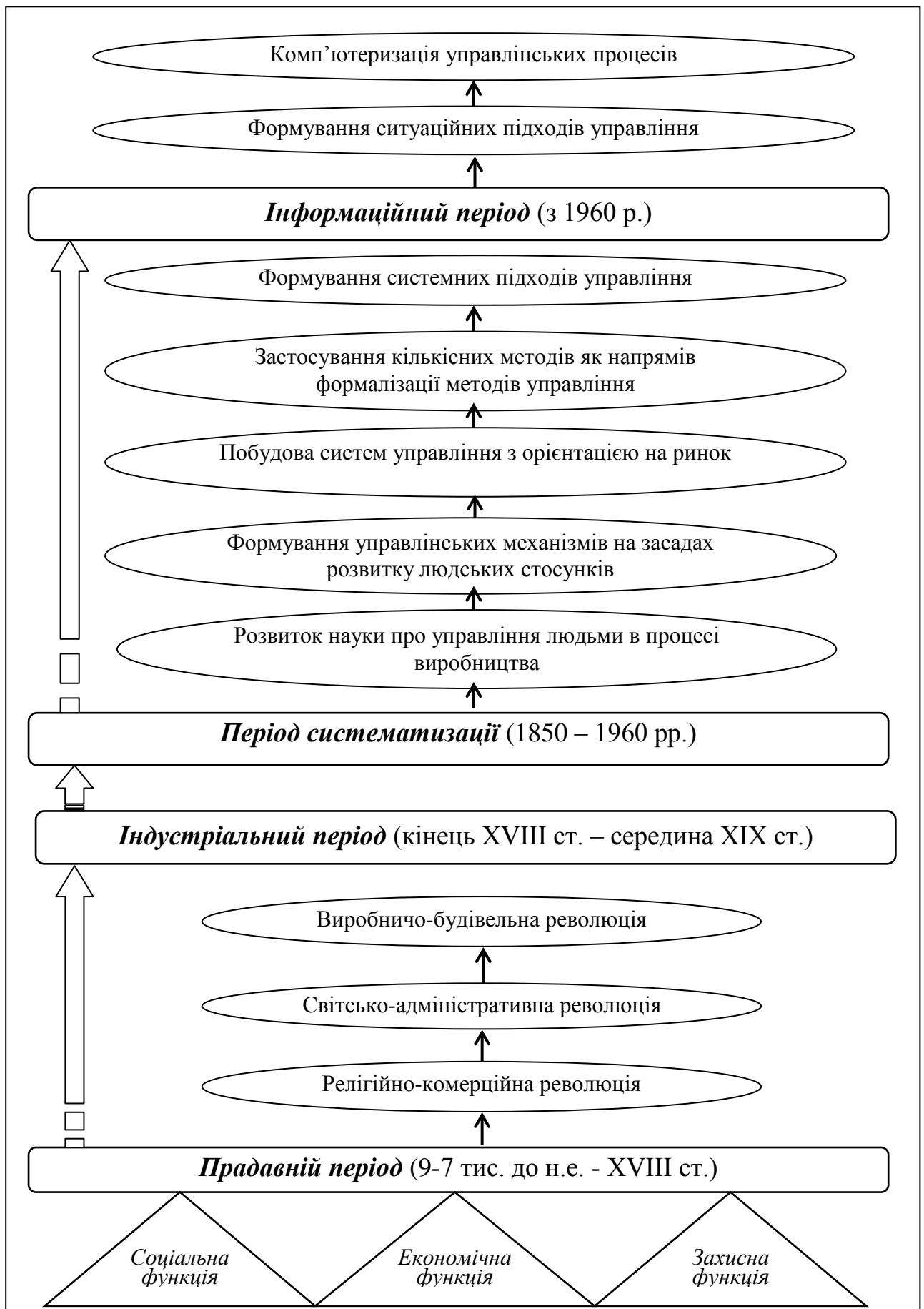

Рис. 1 Основні періоди становлення менеджменту

Висновки.

1. На основі аналізу літературних джерел розглянуто історичні періоди становлення менеджменту, як науки, і окреслено передумови формування сучасної управлінської думки.

2. Проаналізовано вклад видатних історичних особистостей прадавнього періоду становлення менеджменту, які заклали підґрунтя накопичення управлінських знань.

3. Проведено історичний огляд формування менеджменту і доведено, що з прадавніх часів і до сьогодні розвиток менеджменту, як науки, зазнав значних змін, однак кожний історичний період мав великий вплив на теорію і практику соціального управління суспільством і державою.

Література.

1. Афонин Ю. А. Социальный менеджмент: Учебник. / Ю.А. Афонин, А.П. Жабин, А.С. Панкратов – М.: Изд-во МГУ, 2004. - 320 с.
2. Белокопытов О.И. История и культура менеджмента / О.И. Белокопытов, Г.В. Панасенко. – Красноярск, 1994. - 352 с.
3. Веснин В. Р. Менеджмент : учеб. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 504 с.
4. Дафт Р.Л. Менеджмент.: Пер. с англ. / Р.Л. Дафт. – СПб: Питер, 2001. – 832 с.
5. Друкер Питер Ф. Энциклопедия менеджмента.: Пер. с англ. / Питер Ф. Друкер – М.: Издательский дом "Вильяме", 2004. – 432 с.
6. Кредісов А.І. Історія вчень менеджменту : підр. для вищих навч. закл. – К.: Знання України. – 2001. – 300 с.
7. Сучасні управлінські теорії та їхня еволюція [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/management/15326>

УДК 657.1 (091)

МЕНЕДЖМЕНТ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР СТАНОВЛЕНИЯ НАУКИ

Волкова А.В., Котвицкая А.А., Кубарева И.В.

Национальный фармацевтический университет, г. Харьков

В статье описаны основные исторические этапы становления менеджмента как науки организации людей и координирования их деятельности. Авторами проанализированы периоды формирования управленческой мысли в обществе. По результатам анализа литературных источников обобщены основные черты этапов эволюционного развития менеджмента и изучена деятельность выдающихся личностей каждого периода. В частности, детально рассмотрен древний период возникновения менеджмента, охарактеризованы основные черты, выдающихся деятелей и их вклад в науку управления людьми и организациями.

Ключевые слова: менеджмент, история, наука, периоды становления.

UDC 657.1 (091)

MANAGEMENT: HISTORICAL REVIEW FORMATION OF THE SCIENCE

Volkova A.V., Kotvitska A. A., Kubareva I.V.

Main historical stages of management as a science organizing people and coordinating their activities are described in. The authors analyzed the periods of management thought formation in community. The main features of the evolutionary stages of management development are summarized on the analysis of literary sources and activities of outstanding individuals of each period were studied. In particular, the ancient period of management discussed in detail, the main features, outstanding scholars and their contributions to the science of managing people and organizations have been characterized.

Keywords: management, history, science, periods of formation

Відомості про авторів:

Котвіцька Алла Анатоліївна

вчене звання – професор;

вчена ступень – доктор фармацевтичних наук;

місце роботи – Національний фармацевтичний університет;

посада – завідувач кафедри соціальної фармації, проректор з науково-педагогічної роботи (заочної, дистанційної форми навчання);

дом. адреса. – м. Харків, вул. Мироносицька 22-7

т. 67-91-81; socpharm@ukr.net

Кубарева Інна Валеріївна

вчена ступень – кандидат фармацевтичних наук;

місце роботи – Національний фармацевтичний університет;

посада – доцент кафедри соціальної фармації;

дом. адреса. – м. Харків, вул. Ак. Павлова, 132 Г- 88

т. 67-91-81; socpharm@ukr.net

Волкова Аліна Вікторівна

вчена ступень – кандидат фармацевтичних наук;

місце роботи – Національний фармацевтичний університет;

посада – асистент кафедри соціальної фармації

т. 67-91-81; моб. т. 098-756-19-64; alina.volkova@i.ua

дом. адреса - м. Харків, вул. Миру, 50 - 4